

Enis Omerović¹

**CRTICE O MEĐUNARODNOM PRAVU
uz prikaz novog udžbenika: Malcolm Nathan
Shaw, International Law, 9. izdanje, Cambridge:
Cambridge University Press, 2021., str. xcv + 1213.**

Koja su to pravila nužna da bi omogućila mirnu koegzistenciju država na Zemlji? Što predstavlja Palata mira u Den Haagu? Koja je važnost svemira za današnju ljudsku civilizaciju? Kojim se normama uređuje let zrakoplova na redovnoj liniji između Sarajeva i Minhena? Koje se pravo primjenjuje na Antarktiku, jedinom kontinentu na kojem nijedna država današnjice nema teritorijalni suverenitet, ili na tim dalekim ledenim prostranstvima nema „prava“? Koji je sud nadležan u slučaju ubistva na kruzeru koji se u trenutku toga čina nalazi negdje u središtu Indijskoga okeana? Pitanja su neiscrpna i mogu se redati nizom. Nedoumice zahvataju čitav spektar najrazličitijih i najraznovrsnijih područja ljudskoga djelovanja i stvaranja. Razuman čovjek brine o svojoj budućnosti i nove odnose između država želio je urediti u skladu s vlastitim interesima. Ti su interesi postajali nacionalni, a oni su se, ovisno o njihovoj snazi, vremenom pretvarali u međunarodne, internacionalne, koji su se pretakali u međudržavno uređenje novih-starih odnosa. Čovjek je prvo organizirao svoj život u primitivnim zajednicama, potom u državama, koje su odlučile formalizirati svoje odnose kroz prizmu međunarodnih organizacija, toga udruženoga djelovanja država. Tako su nastajali današnji osebujni učesnici međunarodnih odnosa. No, iako će pojedinci, skupine ljudi, nevladina udruženja, transnacionalne korporacije postati neizostavni učesnici na međunarodnoj sceni, uvijek se vraćamo državi.

Država, kao osnovna jedinica od koje se u najvećem dijelu polazi u međunarodnom pravu, alfa je i omega današnjih međunarodnih odnosa. Stoga je u tom segmentu valjalo pravno urediti sve te zahtjeve država koji su se ticali našega zajedničkoga života na ovoj zelenoj planeti. U tu je svrhu na početku prvo trebalo staviti narode i nacije pod pravo, pa tek se onda zapitati otkuda dolazi međunarodno pravo, gdje ga pronalazimo i kako bi ga najadekvatnije i najkvalitetnije mogli izvršavati. U pregledu njegove implementacije, države moraju biti svjesne da su sve one odgovorne bez izuzetka za povredu one obaveze za koju se većina u međunarodnoj zajednici jednom složila da bi trebala postojati kao pravilo ponašanja jednako za sve. Ako države nejednako tumače međunarodne norme ili se oglašuju o (pravna) pravila igre na međunarodnoj sceni, one su odgovorne. Kome? Međunarodnoj zajednici? A što je ona? Samo

---

1 Vanredni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zenici, te Univerzitetu Prince Sultan u Rijadu, Kraljevina Saudijska Arabija;

prosta skupina svih suverenih država jednoga vremena i njihovih udruženja. Ako se države posvađaju oko neke činjenice ili tačke prava, ulaze u vrstu odnosa koji definiramo međunarodnim sporom. Taj se spor valja rješavati, budući da će svaka šutnja o nekom problemu samo uvećavati njegove štetne posljedice, koje protekom vremena i s nekim novim odnosima, mogu postati razorne. Po ljude, države, planetu.

Paralelno s razvojem država, razvijala se i svijest i misao da su države slobodne od svakog vanjskog utjecaja. One imaju suverenitet, odnosno svoju vrhovnu vlast na svom komadu planete. No, ako je doista danas tako, otkuda potreba i što je cilj međunarodnoga prava? Da preispituje ponašanje slabijih, i da promovira interese moćnijih? Internacionalno pravo ima tu vertikalnu dimenziju, što će značiti da nijedna država nema apsolutni suverenitet. Njeno je vrhovništvo ograničeno upravo odredbama međunarodnih ugovora i općim običajnim međunarodnim pravom. Suženo je možda ponajviše općim načelima prava te međunarodnopravnim načelima, poput opće zabrane prijetnje silom, upotrebe sile ili čina agresije, još od usvajanja Povelje Ujedinjenih nacija (UN) 1945. Suverenitet država jednako je tako ograničen obavezom poštivanja i zaštite ljudskih prava i sloboda, kako individualnih, tako i kolektivnih. Nažalost, to nije spriječilo države i druge učesnike da posegnu za vojnim intervencijama i drugim oblicima oružane sile jednih prema drugima. S februarском invazijom Ruske Federacije na Ukrajinu, ponovno se potvrdila stara bojazan da su države itekako spremne da u kontinuitetu krše svoje međunarodnopravne obaveze koje su one same, svojom voljom, bez ikakvoga pritiska izvana, bar ne onoga znanoga, prihvatile da će ih dosljedno izvršavati u svojim ophođenjima s drugim subjektima međunarodnopravnoga poretka. No, čini se da ništa to nije drukčije u usporedbi s domaćim pravima država u kojim nacionalnim pravnim sistemima fizičke i pravne osobe svakodnevno krše domaće norme ponašanja i čine najraznovrsnija krivična i prekršajna djela.

Iako je davno napuštena ionako besmislena rasprava o pravnoj prirodi međunarodnoga prava, u smislu onoga svima nama poznatoga pitanja je li takvo pravo sa svim svojim odlikama odista pravo, do toga da međunarodno pravo predstavlja spisak pustih želja ili organizirani skup instrumenata pravno neobavezujućega karaktera (meko pravo (*soft law*)), da mu nedostaju sankcije, i tako redom, valjalo bi ustvrditi da, kao i u svakoj grani prava, tako i u ovoj, postoje područja koja međunarodno pravo jako dobro i postojano uređuje, dok, istovremeno, svjedočimo oblastima u kojima je ovo pravo slabašno, u povelju svojih postignuća, i na kojima se uistinu treba raditi. Uz opću volju i podršku. Naravno, ukoliko čovječanstvo još uvijek želi spasiti svoje – u ovome kritičnome trenutku – jedino mjesto za život, ispunjavajući i pretvarajući u praksu samoodržive razvojne ciljeve (*Sustainable Development Goals*) svih nas okupljenih u UN-u i izvan njih.

Ovo se izrazito dinamično područje kroz historiju pokazalo više regulacijski orijentirano, koje s ciljem stvaranja prava nastoji pomiriti različite interese država. Slijedom toga, ova pravna disciplina, koja prema svojoj osnovnoj definiciji predstavlja skupinu pravnih normi koje uređuju odnose između država i drugih subjekata toga prava, znatno je manje po svome opsegu intervencijsko-kaznjenička, kakva je donekle crta razlike između međunarodnoga humanitarnoga i međunarodnoga krivičnoga prava. Potreba za njenom sistematizacijom i jasnim opisom postoji još od davnina kada se cjelovita, nedjeljiva i samoprožimajuća međunarodnopravna građa ponajbolje i najpreglednije iznosila unutar pravne doktrine, koja također predstavlja, mada tek pomoćni, izvor ovoga prava. Paradigmu jezgrovitoga i sveobuhvatnoga slaganja odnosno materije pronalazimo u udžbeniku međunarodnoga prava autora Malcolma Nathana Shawa, stručnjaka s Essex Court Chambersa i Lauterpacht centra za međunarodno pravo Univerziteta Cambridge u Ujedinjenom Kraljevstvu. Njegovo najnovije izdanje, deveto po redu, koje je autor finalizirao 2020., objavljeno je 2021. u izdanju Cambridge University Press. Materija međunarodnoga prava u ovoj je knjizi posložena u 22 velika poglavlja, na 1176 stranica, izuzimajući indeks glavnih pojmova, pregled slučajeva, popis ugovorâ i drugih međunarodnih instrumenata te priloženih korištenih skraćena.

Otkud dolazi međunarodno pravo?

Prvo poglavlje navedenoga djela polazi od izučavanja osnovnih postavki koje svako mora imati u vidu kod proučavanja međunarodnoga prava, a to su, prije svega, odnos prava i politike u svjetskoj zajednici. Autor prikazuje ulogu sile, budući da ovdje ne postoji unificiran sistem sankcija u smislu promatranja iz perspektive domaćega prava, već postoje okolnosti kada se upotreba oružane sile smatra opravdanom i zakonitom (Shaw, 2021: 3). Međunarodni sistem danas funkcionira i odvojeno i prožeto s domaćim sistemima. Međutim, prije no što se čitatelj upusti u čitanje ovoga udžbenika valjalo bi najprije spoznati funkciju politike – na jednak način kao što studentu ne bi trebalo savjetovati da krene u izučavanje ove pravne grane bez osnovnih saznanja o svjetskoj politici i međunarodnim odnosima. Autor u početnom poglavlju pruža kvalitetan uvid u historijski razvoj, od najranijih početaka do XX. stoljeća i nakon njega. Moderno međunarodno pravo nastaje prije otprilike 400 godina, dok se njegovi određeni osnovni koncepti mogu uočiti u političkim odnosima hiljadama godina unatrag (Shaw, 2021: 12). Tako je oko 2100 pr. n. e. zaključen ugovor između vladara Lagaša i Ume (Sumera), gradova država koji su se nalazili u području koje je historičarima poznato kao Mezopotamija (*Ibid*). Historijski je prikaz osnova razvoja ove pravne discipline kratak i ne zauzima previše prostora u knjizi. Zanimljivo je da Shaw zasebno prikazuje komunistički pristup

međunarodnom pravu, u kojem na više mjesta navodi Tunkinova gledišta. Naprimjer, prema sovjetskom pogledu, odnosi između komunističkih zemalja XX. stoljeća predstavljali su novu, višu vrstu međunarodnih odnosa i k tome socijalističko međunarodno pravo. Autor nam pruža kratak uvid i u kineski pogled na međunarodno pravo, prema kojem se prepoznaje nekoliko istodobnih sistema, među kojima su zapadnjački, socijalistički i revizionistički, percipirajući međunarodno pravo kao dio međunarodne politike koje podliježe moći i ideologiji. Zapravo, poštovat će se ona međunarodna pravila koja su u skladu s kineskom politikom i interesima, dok će ona koja to nisu biti ignorirana (Shaw, 2021: 31). Nakon što je izolacionistička faza historije završena, Narodna Republika Kina je usvojila mnogo aktivniju ulogu u međunarodnim odnosima, mnogo je više angažirana u svjetskoj politici, što je doprinijelo „legalizaciji“ njenoga pogleda na međunarodno pravo, koji je ona zajedno s Ruskom Federacijom predstavila u dokumentu znakovitoga naziva – Deklaracija o promociji međunarodnoga prava – usvojenom u Pekingu 2016. Ovaj pristup minimizira sadašnji naglasak na globalizaciji, međunarodnim ljudskim pravima i demokratskom upravljanju (Shaw, 2021: 32).

U drugom poglavlju naslova *Međunarodno pravo danas*, autor polazi od premise da je došlo do proširenja pravnoga opsega međunarodnog interesa uz prikaz modernih teorija i njihovih tumačenja, poput pozitivnoga i prirodnoga prava, uz upućivanje na nove pristupe, među kojima ćemo ovdje izdvojiti učenja McDougala (koji je bihevioralni pristup međunarodnim odnosima preveo u teoriju međunarodnog prava s određenim modifikacijama), Francka i Koskenniemia. U ovome se poglavlju jednako tako raspravlja o fenomenu fragmentacije međunarodnoga prava, do kojeg dolazi uslijed ogromne ekspanzije i pravila i institucija koje pripadaju ovome pravu uz porast novih specijalističkih područja (Shaw, 2021: 54).

Autor u trećem poglavlju donosi izvore međunarodnog prava. Tako se prikazuju oni formalni izvori koji su svojstveni za ovu granu prava, i to ne samo oni koji su obuhvaćeni u čl. 38. Statuta Međunarodnog suda u Den Haagu (ICJ), već i drugi. U domaćim pravima razvijenih država današnjice, običajno pravno pravilo postalo je nevažno i ima samo nostalgичnu vrijednost, dok je u međunarodnom pravu ono i u ovom vremenu dinamičan izvor prava, posebno poznavajući prirodu međunarodnog sistema i odsustva središnjih organa (Shaw, 2021: 61). Nakon temeljitoga prikaza svih elemenata i uvjeta za nastanak jednog običajnog pravnog pravila, bilo općeg, regionalnog ili lokalnog, profesor daje u ovome dijelu samo kratki prikaz međunarodnih ugovora kao izvora. Čitatelju se zatim daje uvid u opća načela prava gdje je napravljen osvrt i na „*equity*“ i međunarodno pravo. Na značaj sudskih odluka i pravne doktrine kao pomoćnih izvora ovoga prava autor nije potrošio mnogo prostora. Nakon njih je uslijedilo sažeto predstavljanje nekih drugih izvora, poput rezolucijâ Vijeća

sigurnosti UN-a, rezolucijâ Opće skupštine UN-a, kao i deklaracijâ potonjeg organa i njihove „pravne“ snage. Meko pravo (*soft law*) nije pravo – ali, jedan dokument ne treba uvijek sadržavati obavezujući ugovor da bi mogao ostvariti utjecaj na međunarodnu politiku, od kojih je Helsinški završni akt iz 1975. odličan primjer (Shaw, 2021: 99-100). Džentlmentski sporazumi između država predstavljaju također zanimljivu pojavu. Prikazana je i funkcija Komisije UN-a za međunarodno pravo, ali su u toj ulozi pomenuta i druga međunarodna tijela koja su važna za razvoj međunarodnoga prava, poput UNCITRAL-a te UNCTAD-a, a kada je riječ o specijaliziranim međunarodnim organizacijama, tu bi valjalo dati prednost MOR-u i UNESCO-u. Jednostranim aktima država, koji, u određenim situacijama uključuju izjave relevantnih državnih zvaničnika koji ponekada mogu predstavljati izvor međunarodne obaveze za tu državu, nije dato previše pažnje. Autor treće poglavlje završava raspravom o hijerarhiji izvora i o specifičnoj prirodi i statusu *jus cogens*.

Koje pravo ima prednost: međunarodno ili nacionalno?

Četvrto poglavlje prirodno slijedi bavljenje odnosom međunarodnog i domaćeg prava gdje postoji nekoliko pristupa i teorija s ovim u vezi. Uloga domaćih pravila u međunarodnom se pravu ne smije zanemariti. No, povrh svega, ne smije se zanemariti ni pravilo da nijedno domaće pravo/pravilo ne može poslužiti kao opravdanje državi za povredu neke preuzete međunarodne obaveze (Shaw, 2021: 118). Autor nam nakon domaćeg prava predočava sve o primjeni međunarodnog prava pred domaćim sudovima, posebno ističući praksu dvije države: Ujedinjenog Kraljevstva i Sjedinjenih Američkih Država. Nakon ovih, i druge su države našle svoje mjesto kroz podjelu u dvije skupine: države *common law* i povezanih pravnih sistema te one koje pripadaju krugu civilnopravnih sistema. Ovo je vrlo važno međunarodnopravno područje kojemu se vrlo često, kroz praksu ili kroz međunarodnopravnu teoriju naših prostora, ne pridaje nešto veliki značaj, dok su pojmovi „*non-justiciability*“, čin države i s njima povezane doktrine osobito istaknuti. Vječita je debata koje je pravo jače: međunarodno ili nacionalno? Je li primjenjivija i realnosti bliža monistička ili dualistička teorija? Ili, i monistička i dualistička, dakle, mješovita? Praksi je vjerovatno najbliža tvrdnja da se ne trebamo previše zamarati ovim teoretskim postavkama, već ustvrditi da su oba prava danas toliko isprepleteni i povezani, da bi u ovome vremenu bilo teško zamislivo da između njih postoji zacementirana granica i da ih je lako razdvojiti. Danas svaki pravni poredak najbolje funkcionira i najkvalitetnije ostvaruje svoju svrhu kroz međudjelovanje i njihovo međusobno prožimanje.

Od njih polazimo, njima se vraćamo: država (i domovina)

Peto poglavlje predstavlja bazu daljnjih rasprava – *Subjekti međunarodnog prava*. Kako su države još uvijek glavni učesnici u međunarodnim odnosima, organiziranju i institucionaliziranoj praksi, otuda je autor, nakon uvoda o definiranju međunarodnopravne osobnosti, krenuo s obradom država. Kad se danas govori o ovim subjektima, moraju se pojmovno odrediti i kvalitetno posložiti sve sastavnice te na precizan način opisati sve zanimljive pojave u kontekstu općeg prikaza države kao takve. Posebno se opisuje njihov nastanak, samoodređenje i posebni kriteriji državnosti. Priznanje država je ovdje prikazano samo u nekoliko redaka, s naznakom da priznanje može imati dva učinka – konstitutivni ili deklaratorni. Međutim, danas su u praksi prisutne različite modifikacije ove dvije teorije. Nakon nastanka valja opisati i nestanak država, s različitim primjerima iz prakse, među kojima autor opisuje i osobnosti procesa raspada zajedničke jugoslavenske države u toku 1991. i 1992. U pogledu fundamentalnih prava država, u ovome su dijelu knjige opisana samo tri načela, i to: neovisnost, jednakost i mirna koegzistencija. Slijede neka posebna pitanja – to je, prije svega, prikaz protektorata i zaštićenih država, federalnih država, ali i *sui generis* teritorijalnih entiteta. Autor tako započinje prikaz potonje oblasti naučnom diskusijom o mandatnim i starateljskim područjima. Međunarodnopravni status Njemačke, od njenoga poraza u Drugom svjetskom ratu, 5. juna 1945. (kada su Savezničke sile preuzele „vrhovnu vlast“ nad ovom zemljom istovremeno zaniijekavši bilo kakvu namjeru izvršenja aneksije) do 25. septembra 1990. opisan je na jednoj stranici uz naglašavanje ključnih događaja kroz historiju ovoga razdoblja. Nadalje se prikazuju kondominijum (kosuverenitet), zatim međunarodna uprava nad teritorijama, u kojoj sekciji autor pobliže opisuje primjere iz prakse, poput Prijelazne uprave UN-a u Kambodži, Dodatka 10 uz Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini i institucije Visokog predstavnika međunarodne zajednice u toj zemlji, privremene međunarodne uprave Misije UN-a na Kosovu (UNMIK) te Prijelazne administracije UN-a u Istočnom Timoru. Posebno se prikazuje status Taiwana, Turske Republike Sjeverni Kipar, Saharske Arapske Demokratske Republike, Kosova, Palestine. Autor ističe i različite secesionističke zahtjeve u svijetu, i navodi primjere Somalilanda (Somalija), Gorskoga Karabaha (Azerbajdžan), Pridnjestrovlja (Moldavija), Južne Osetije i Abhazije (Gruzija). Izdvaja se primjer pokušaja secesije katalonske regije od Kraljevine Španije nakon referenduma iz oktobra 2017. Udruženja država zasigurno i danas zanimaju širu međunarodnu javnost, poput konfederacija, položaja Cookovih otoka u odnosu na Novi Zeland, opis Commonwealtha nacija (bivši britanski Commonwealth), ali i Europske unije, koja danas broji 27 država članica, nakon što je Ujedinjeno Kraljevstvo napustilo ovu *sui generis* međunarodnu organizaciju. Posebni slučajevi međunarodnopravnoga subjektiviteta predstavljaju Suvereni malteški

red, Sveta Stolica i Država Vatikanskoga Grada, ustanici i pobunjenici (koji imaju ograničenu međunarodnopravnu osobnost, tj. njihova osobnost nije objektivna), međunarodne javne kompanije i transnacionalne korporacije. Pravo svih naroda na samoodređenje je opisano u posebnom podnaslovu, kao i pitanje statusa pojedinaca u međunarodnom pravu, što je usko povezano s rastom međunarodne zaštite ljudskih prava, ali i u odnosu na zaštitu investitora. Međunarodne organizacije, subjekti koji imaju krucijalnu ulogu u sferi međunarodne osobnosti, ovdje su pomenute samo u nekoliko redaka, budući da one imaju svoje posebno poglavlje u knjizi, i to posljednje.

Pojedinac/nka u središtu međunarodnopravnih zbivanja

U šestom nam se poglavlju predočava rasprava o *Međunarodnoj zaštiti ljudskih prava*. Vrlo je ovo zanimljiv redosljed slaganja međunarodnopravne građe u pravnoj doktrini, osobito iz razloga što se ponegdje ljudska prava i slobode izučavaju tek kasnije. U uvodnom se dijelu daje prikaz prirode ljudskih prava te razvoja međunarodnoga prava ljudskih prava. Težišni dio počinje s razradom nekih glavnih načela iz ove oblasti, poput domaće nadležnosti, pravila o iscrpljivanju domaćih pravnih lijekova, nederogirajućim, apsolutnim pravima. Ovdje bi valjalo istaknuti da je ovo izdanje udžbenika inovirano s podnaslovom „*The COVID-19 Crisis*“ i ograničenja uživanja ljudskih prava i sloboda. Potom slijedi uopćena diskusija o sistemu UN-a, zabrani diskriminacije, načelu samoodređenja kao ljudskom pravu, zaštiti nacionalnih, etničkih, vjerskih ili jezičkih manjina. Implementacija sistema UN-a ogleda se kroz politička tijela ove univerzalne međunarodne organizacije, stručna tijela koja su ustanovljena od organa UN-a, stručnih tijela (odbora) koji su obrazovani odredbama određenih međunarodnih ugovora, poput Odbora za eliminaciju rasne diskriminacije, Odbora za ljudska prava, Odbora za eliminaciju diskriminacije žena, Odbora protiv mučenja, Odbora o pravima djeteta, Odbora za zaštitu radnika migranata, Odbora o pravima osoba s invaliditetom i Odbora o prisilnim nestancima. U drugome dijelu šestoga poglavlja opisuju se regionalni mehanizmi zaštite ljudskih prava. Unutar europskoga sistema zaštite, poseban se naglasak stavlja na Europsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Europsku socijalnu povelju, Europsku konvenciju o sprječavanju mučenja i nehumanog i ponižavajućeg postupka ili kažnjavanja, Okvirnu konvenciju Vijeća Europe za zaštitu nacionalnih manjina, Europsku uniju i njihov sistem, Organizaciju za sigurnost i suradnju u Europi (OSCE), CIS (Commonwealth neovisnih država) konvenciju o ljudskim pravima i osnovnim slobodama. I druga su dva mnogostrana međunarodna ugovora od značaja za regionalne mehanizme zaštite. Prvi je Međuamerička konvencija o ljudskim pravima koja je stupila na snagu 1978 (trenutno broji 25 država stranaka) i Banjul povelja o ljudskim pravima i

pravima narodâ, koja je usvojena 1981. u okviru Organizacije Afričkog jedinstva (sada Afričke unije), a stupila na snagu 1986.

Logičan slijed slaganja materije, nakon međunarodne zaštite pojedinca i skupina ljudi, predstavlja diskusija o međunarodnim obavezama toga istoga pojedinca, odnosno onim obavezama koje svi mi dugujemo cijeloj međunarodnoj zajednici – *Individualna krivična odgovornost u međunarodnom pravu*. Zapravo, radi se o jednoj velikoj oblasti međunarodnoga prava, koja se na našim prostorima uglavnom izučava na krivičnim katedrama kao zaseban nastavni predmet naziva međunarodno krivično pravo. Nakon kraćega uvođenja čitatelja u predmetnu problematiku, autor prvo opisuje sve generacije međunarodnih krivičnih sudova i tribunala, počevši od završetka Prvoga svjetskoga rata. Nakon kraćih predstavljanja dva historijska tribunala, međunarodnih vojnih tribunala u Nirnbergu i onoga za Daleki istok (Tokijski), autor piše o dva sestrinska međunarodna krivična tribunala koja su osnovana odlukama Vijeća sigurnosti UN-a. Prvo opisuje Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju, osnovan 1993., a zatim i Međunarodni krivični tribunal za Ruandu, osnovan 1994. Potom nas upućuje na pravna sljednika oba navedena tribunala, a to je MICT – Mehanizam za međunarodne krivične tribunale – koji je jednako tako osnovan odlukom pomenutoga izvršno-političkoga tijela UN-a 2010. Rasprava o stalnom Međunarodnom krivičnom sudu (ICC) zahtijevala je obradu na malo više stranica, no i to je samo uopćeni prikaz ovog međunarodnog sudišta za pojedince utemeljenoga Rimskim statutom 1998. Na kraju prvoga dijela sedmoga poglavlja dat je slojeviti prikaz hibridnih sudova i drugih internacionaliziranih domaćih sudova i tribunala. Njihov je razvoj nekako formalno započeo s Posebnim sudom za Sierra Leone, koji je formiran nakon naročito nasilnog građanskog rata, međunarodnim sporazumom između UN-a i zapadnoafričke države Sierra Leone 2002., s ciljem suđenja osobama koje imaju najveću odgovornost za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava i prava odnosne države koje su počinjene na području Sierra Leone od 1996 (Shaw, 2021: 350). Nakon toga slijedi opis Izvanrednih vijeća u sudovima Kambodže (međunarodni se zločini vezuju za režim Crvenih Kmera, izrazito okrutne svojevrsne komunističke organizacije, pod upravljanjem Pol Pota koji je preuzeo vlast u ovoj azijskoj zemlji 1975. Režim je zbačen invazijom Vijetnama 1979), kosovskih specijalističkih vijeća i Specijalističkog ureda tužitelja, Posebnih panela za ozbiljne zločine na Istočnom Timoru, Posebnoga tribunala za Libanon (prvoga međunarodnoga sudskoga tijela koji sudi za djela terorizma na međunarodnoj razini), Visokoga iračkoga tribunala (prvobitno Irački posebni tribunal). Ono što je dodatno zanimljivo za naše prostore je činjenica da Shaw predstavlja rad i „*The Bosnia War Crimes Chamber*“ (Odjela za ratne zločine Suda Bosne i Hercegovine, koji je počeo s radom 2005) te srbijanskih odjeljenja za ratne zločine (dana 1. jula 2003. Skupština Srbije usvaja zakon s kojim se osniva posebno Vijeće za ratne zločine pri beogradskom Okružnom sudu s

ciljem procesuiranja i istraživanja zločina protiv čovječnosti i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava. Jednako tako je osnovan i Ured tužitelja za ratne zločine u Beogradu (Shaw, 2021: 361)). U drugome dijelu poglavlja autor nam donosi pojmovno određenje i karakteristike četiri teška međunarodna zločina (zločini *stricto sensu*), sva iz stvarne nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda u Den Haagu – genocid, ratni zločini, zločini protiv čovječnosti, agresija. Kod agresije autoru se potkrala i jedna pogreška – naime, Revizionarna konferencija državâ stranaka Rimskoga statuta održana je u Kampali (Uganda) 2010., a ne 1910 (što je *lapsus calami*).

Da bi saradivali, moramo se priznati

Osmo nam poglavlje donosi vrlo zanimljivu i istančanu raspravu o fenomenu priznanja novih država i novih vlada. To je dio koji zahvata diskrecijske ovlasti svake države u međunarodnom poretku – niti države imaju obavezu da daju priznanje, niti novonastali entiteti imaju pravo na priznanje. Prvo slijedi prikaz priznanja država, u kojoj se nalaze primjeri iz prakse, poput rada i odlukâ Arbitražne komisije za Jugoslaviju (*Yugoslav Arbitration Commission*), ali i recentnijega primjera Kosova. Jednake prijevore i kontroverze u ovome dijelu materije međunarodnoga prava nalazimo i kod priznanja vlada, osobito što njihovo priznanje može biti *de facto* i *de jure*. Priznanje država nekada može biti preuranjeno (*premature recognition*) (Shaw na str. 392-393 piše i o primjerima Hrvatske i Bosne i Hercegovine iz 1992), ali i zakašnjelo (*overdue recognition*). Nadalje, priznanje ne mora uvijek biti jasno i direktno izraženo, ono može biti načinjeno i konkludentnim činima. Praksa nam pokazuje da priznanje može biti uvjetno, da se može raditi i o kolektivnom priznanju, a jednako tako možemo govoriti i o pojavi povlačenja priznanja. Ova potonja nije toliko česta u praksi, ali je moguća, budući da je priznanje političko pitanje, da je odluka o priznanju političke naravi i da se države u ovim pitanjima, kao i u svakim drugim, rukovode vlastitim političkim interesima. Dalje se raspravlja o fenomenu nepriznanja, ali i o pravnim dejstvima priznanja, koji se mogu podijeliti na međunarodne i unutrašnje učinke (unutar domaćih prava država).

Prostorna dimenzija međunarodnoga prava - *The truth is out there (X-Files)*

U devetom poglavlju ovoga udžbenika nalazimo predstavljanje statusa, položaja i pravnih režima objekata u međunarodnome pravu, jedne velike oblasti izučavanja, bar prema piscima s naših prostora. Raspravlja se o teritoriju i o svim naslanjajućim pitanjima s ovim u vezi u međunarodnom pravu, poput toga što predstavlja teritorij i kakav je to zapravo koncept. Slijedi analiza teritorijalnoga

suvereniteta, u kojem interesantni prikaz počinje odlukom suca Hubera iz staroga predmeta *Island of Palmas*, toga „kultnoga“ slučaja s kojim se svaki student upozna kada uči o pravnim režimima područja na našoj planeti. Stjecanje teritorija je nezaobilazna tema – putem međunarodnih ugovora o granici, cesijom, uvećanjem područja prirodnim zbivanjem, osvajanjem i upotrebom sile, vršenjem efektivne kontrole (dosjelošću). Kod ovog potonjeg pitanja, Shaw naglašava nekoliko koncepata, o kojima se kod nas ne raspravlja tako često – to su koncept intertemporalnoga prava, teorija kritičnoga datuma, obim suverenih aktivnosti (*effectivités*), uloga naknadnoga ponašanja država (priznanje, pristanak i *estoppel*). Nakon vrlo kratkih crtica o načinima gubitka nekog teritorija, Shaw raspravlja o dva načela koja vjerovatno na prvi pogled stoje jedan naspram drugoga – teritorijalnom integritetu i samoodređenju (njegovom vanjskom obliku koji obuhvata promjenu državne granične crte). U njima autor iznosi neke primjere iz prakse, poput Quebeca, ali i Krima iz marta 2014. Krimaska secesija od Ukrajine u navedenom periodu bila je protivna ukrajinskome domaćem pravu (prema čl. 73. ukrajinskoga Ustava) budući da pravo ove države nije dozvoljavalo regijama da se izdvoje u odsustvu sveukrajinskoga referenduma. Ruska prijetnja upotrebom sile ili upotreba sile u procesu preuzimanja kontrole nad Krimom može se gledati, u najmanju ruku, kao miješanje u unutrašnje poslove druge države, ali i kao čin agresije. Kontekst ove situacije uključuje i činjenicu da je Ruska Federacija prekršila međunarodne ugovore koji jamče suverenitet i teritorijalni integritet Ukrajine, poput Memoranduma iz Budimpešte iz 1994., kao i Ugovor o podjeli u pogledu statusa i uvjeta Crnomorske flote s Ukrajinom, kojeg je Ruska Federacija jednostrano dokinula 1. aprila 2014. Najzad, odluka Ruske Federacije da anektira Krim 18. marta 2014. bila je protivna međunarodnom pravu, kršeći ukrajinski suverenitet i teritorijalni integritet. Međunarodni je sud u Savjetodavnom mišljenju u pogledu Kosova 2010. ustvrdio da jednostrane i deklaracije o nezavisnosti bez suglasnosti, iako kao takve nisu nezakonite, mogu biti protivne međunarodnom pravu kada su povezane s protupravnom upotrebom sile ili s drugim ogromnim kršenjima normi općeg međunarodnog prava, naročito onih imperativnog karaktera (*Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2010*, p. 403, str. 437). Stoga ne postoji međunarodno pravo na secesiju koje bi bilo priznato skupinama unutar neovisne države, niti postoji međunarodnopravna obaveza na strani takvih skupina da ne vrše izdvajanje (Shaw, 2021: 446). Jednako tako je, s ovim u vezi, a poput odluka u odnosu na Rodeziju i Sjeverni Kipar, zanimljiva činjenica da je Vijeće sigurnosti UN-a svojom Rezolucijom br. 787 (od 16. novembra 1992) ponovno potvrdilo da je svako zauzimanje teritorije silom nezakonito i neprihvatljivo, da je snažno potvrdilo svoj poziv svim stranama i ostalima na to da striktno poštuju teritorijalni integritet Republike Bosne i Hercegovine, i, najzad, da neće

biti prihvaćeni bilo koji jednostrano proglašeni entiteti (tačke 2. i 3. Rezolucije), što je u liniji s prethodno navedenim tvrdnjama ovdje u radu (Shaw, 2021: 445). Nadalje se u knjizi prikazuje doktrina *uti possidetis*, ponovno se pozivajući na primjer mišljenja Arbitražne komisije za Jugoslaviju. O povlačenju graničnih linija na međunarodnim graničnim rijekama u knjizi nije dat veliki prostor, kao ni konceptu zajedničkoga naslijeđa čovječanstva, u kojem nas autor upućuje na dva međunarodna ugovora, i to na Ugovor o Mjesecu iz 1979., te na Konvenciju o pravu mora iz 1982. O polarnim regijama, Arktiku i Antarktiku, autor piše u nastavku, uz referiranje na nezaobilazni Ugovor o Antarktiku iz 1959. O ustanovama zakupa i služnostima u međunarodnom pravu ne piše se mnogo, posebno ne u udžbenicima međunarodnoga prava s naših prostora, naročito imajući u vidu činjenicu da u praksi postoje primjeri u kojima se koriste odlike ovih instituta i u odnosima između država. Profesor Shaw svemirskome pravu nije dao značaj zasebnoga poglavlja u njegovome recentnome udžbeniku, već o tom vrlo mladom području međunarodnoga prava piše unutar poglavlja o teritoriju. Ova je oblast podijeljena na nekoliko kraćih podnaslova, kao što su definicija i delimitacija svemira, njegov pravni režim, vojna upotreba svemira, pitanje odgovornosti (uz opis relevantnog ugovora), pomoći astronautima (uz pozivanje na relevantni sporazum), poseban prikaz Ugovora o Mjesecu. U pogledu daljnjega razvoja svemirskoga prava, kako autor piše u odjeljku *Budućnost (The Future)*, biće interesantno pratiti uređenje pitanja povećane komercijalizacije aktivnosti, uključujući eksploataciju prirodnih resursa na Mjesecu i drugim nebeskim tijelima (asteroidima), koje, čini se, u ovome trenutku nisu konzistentne s odredbama Ugovora o Mjesecu ili s konceptom „globalnoga zajedničkoga dobra“ (*Global Commons*). Zapravo, u vezi s tim postoji nejasna pravna pozicija. Također, tu su pitanja pravnoga uređenja nedržavnih privatnih aktivnosti poput svemirskoga turizma i korištenja privatnih korporacija u procesu pristupa i eksploatacije svemira. Naprimjer, NASA je otvorila Međunarodnu svemirsku stanicu (ISS) za komercijalne mogućnosti i dolazak „privatnih“ astronauta, dok privatne korporacije sada izvode povećani broj lansiranja objekata u svemir. Poligon privatnih ili javno-privatnih svemirskih aktivnosti rapidno se povećava (Shaw, 2021: 471). Međutim, ono što je trenutno jedan od najvećih normativnih prioriteta, ili bi bar trebao biti, je potraga za većom jasnoćom i bržim razvojem međunarodnoga svemirskoga prava, ali i istodobno usklađivanje domaćeg svemirskog prava s međunarodnim načelima i standardima.

Kada more počnemo gledati drukčijim očima – kroz morske pojaseve

Pravo mora je jedno od obimnijih poglavlja u knjizi. Nakon uvodnoga dijela, u kojem se polazi od temeljne kodifikacijske konvencije u ovoj oblasti, Konvencije o pravu mora usvojenoj 1982. nakon četiri konvencije iz 1958., koja predstavlja jedan od najvećih i najobimnijih mnogostranih međunarodnih ugovora današnjice sa svojih 320 članova i 9 dodataka, autor se bavi pitanjem pojedinačnih morskih pojaseva uz njihove osnovne odlike. Kreće od teritorijalnoga mora unutar kojega predstavlja unutrašnje vode, polazne crte od kojih se računa širina morskih zona, detaljnije opisuje zaljeve, status i položaj otoka, arhipelaške države i njihovo pravo na proglašenje arhipelaških voda, bavi se širinom teritorijalnoga mora, kao i pravnom prirodom ovoga pojasa. Posebno izdvaja pravo neškodljivog prolaska brodova svih zastava u teritorijalnom moru svake obalne države. Pitanje zasnivanja nadležnosti nad stranim brodovima u ovim vodama također je predmet obrade odnosnoga autora. Na ovome bi mjestu valjalo istaknuti činjenicu da se u udžbeniku unutrašnje morske vode i arhipelaške vode arhipelaških država obrađuju pod teritorijalnim morem. Nakon toga slijedi rasprava o međunarodnim tjesnacima i njihovom pravnom režimu (režimima), tim prirodnim suženjima kopna. Vanjski morski pojas također je predmet obrade, nakon kojega slijedi predstavljanje ekskluzivne ekonomske zone (isključivoga gospodarskoga pojasa) i njenih karakteristika. Kontinentalni prag/šelf ili epikontinentalni pojas, koji obuhvata morsko dno i podzemlje ali ne i vodeni stub iznad, pojašnjen je kao sljedeći po redu. Autor je zatim posvetio posebnu pozornost problemskim pitanjima i međunarodnim sporovima koji se tiču delimitacije država na moru. Tretiraju se i prava i položaj neobalnih država. Tematika otvorenoga mora obrađena je iz svih međunarodnopravnih rakursa, od nadležnosti u ovome dijelu svjetskih mora i okeana koji se nalaze izvan nacionalnih jurisdikcija država, preko priznatih izuzetaka u odnosu na ekskluzivitet nadležnosti države zastave broda, u kojem su obrađeni pravo posjete brodu, piratstvo kao međunarodni zločin koji je definiran u čl. 101. Konvencije o pravu mora iz 1982., trgovina ljudima, neovlašteno emitiranje, pravo progona, sudari, pitanje prava koja su predviđena u međunarodnim ugovorima i sporazumima, pitanje morskoga zagađenja u kojem su definirani svi poznatiji međunarodni ugovori s ovim u vezi, do prava ribarenja u otvorenome moru i brojnih ograničenja koja su danas prisutna. Čitajući stranice ovog poglavlja dolazimo i do Međunarodne zone dna mora i podzemlja (ili, jednostavno, Zona – *the Area*), koja danas ima vrlo specifičan položaj. Ona se, uz otvoreno more, jednako tako nalazi izvan nacionalnih jurisdikcija država svijeta. U pogledu ovoga, obrađen je Dio XI Konvencije iz 1982., Sporazum iz 1994. o implementaciji odredaba o morskom dnu Konvencije o pravu mora (usvojen iste godine kada je odnosna Konvencija stupila na snagu i počela proizvoditi pravne

učinke), kao i Međunarodna vlast. Na kraju ovoga dijela autor se fokusira na mirno rješavanje sporova na moru i u vezi s morem. Otuda je pojašnjen poseban sudski postupak pred Međunarodnim tribunalom za pravo mora (ITLOS) u Hamburgu, ali i pravo državâ u sporu da se obrate Međunarodnom sudu, forumu opće nadležnosti.

Ko je nadležan?

Pitanje nadležnosti države objašnjava se u narednom, 11. poglavlju. S ovim u vezi obrađuje se načelo nadležnosti domaćeg sudišta, ali i posebna pitanja legislativne, izvršne i sudske nadležnosti. Građanska nadležnost odvaja se od krivične. U pogledu potonje, valja razlikovati načela koja se koriste kao *nexus* kada domaći sud može zasnovati svoju nadležnost u krivičnim stvarima. Najprije se polazi od teritorijalnog načela, u kojem dijelu se mnogi autori referiraju na predmet *Lotus* onoga suda koji danas više ne postoji – Stalni sud međunarodne pravde (PCIJ) – i kojeg je naslijedio glavni sudski organ UN-a, u kojem je predmetu ispitana priroda teritorijalnoga suvereniteta u odnosu na počinjena krivična djela. Nakon toga dolazi analiza načela (aktivnoga) državljanstva (državljanstvo počinitelja međunarodnog zločina), načela pasivnoga personaliteta (državljanstva žrtve/oštećenoga), zaštitnoga načela (ukoliko su krivičnim djelom povrijeđeni nacionalni sigurnosni interesi neke države) te, na kraju, i opisa univerzalnoga načela ili univerzalne jurisdikcije. Ova posljednja vrsta nadležnosti nije bez kontroverzi, posebno ukoliko se uzmu u obzir da su postojale dvije koncepcije, uska i široka (uvjetna i bezuvjetna) – i predmet Međunarodnoga suda, *The Arrest Warrant Case (Demokratska Republika Kongo v. Belgija)* ilustrativni je primjer o čemu upravo pišemo. Danas su, uz morsko i zračno razbojništvo u otvorenome moru i međunarodnom zračnom prostoru, samo *međunarodni zločini u užem smislu* podvrgnuti ovoj vrsti nadležnosti. No, tu je i otmica zrakoplova, koja je u praksi već postala međunarodnim zločinom univerzalne nadležnosti, uz, dakako, međunarodni terorizam, koji bi s vremenom mogao postati zločinom ove nadležnosti (Shaw, 2021: 583-584). Steče se dojam da je univerzalna nadležnost postala aktuelna u svijetu tek s početkom 1990tih godina, iako je ovaj koncept našao svoju svojevrsnu primjenu i u poznatome predmetu *Adolf Eichmann* u Izraelu početkom 1960tih godina. Autor daje i pregled karakterističnih međunarodnih ugovora i njihovih odredaba o primjeni različitih jurisdikcijskih načela. Analiza protuzakonitog uhićenja okrivljenih i zasnivanje nadležnosti posebno je zanimljiva. Od različitih oblika međunarodne pomoći državâ u krivičnim stvarima, autor se odlučio kratko obraditi ekstradiciju (izručenje), kao njen odista najvažniji oblik. Jezgovitost i prijemčivost cijeloga teksta posebno dolazi do izražaja u prikazu i cjelovitome obuhvatu ekstrateritorijalne nadležnosti. Danas je rastuća potreba za kvalitetnom obradom ovoga pitanja u

međunarodnopravnoj doktrini. Kao jedna od zaključnih odlika predmetnoga poglavlja mogla bi biti činjenica da se na našim prostorima najveći dio iznesene tematike obrađuje uglavnom u okviru međunarodnog krivičnog prava.

Koga možemo, a koga ne možemo pozvati na odgovornost?

Imuniteti od nadležnosti poglavlje je čije se osnovne teme i instituti nisu mnogo obrađivali u našem dijelu Europe. Ili se metodološki, kao cijela jedna oblast međunarodnoga prava, nije specifično izdvajala od drugih poglavlja. Zasebnu tematsku cjelinu ova je oblast kod nas imala tek u vidu posebnoga pitanja međunarodnoga prava koje je bilo obrađeno (ili se obrađuje) u jednoj nastavnoj lekciji. Valja istaći da ova oblast dobija na svojoj dodatnoj važnosti tek 2004., kada je u okviru UN-a usvojena Konvencija o jurisdikcijskim imunitetima država i njihovoj imovini. Pitanje suverenoga imuniteta, s apsolutnim i restriktivnim pristupom, postaje neizbježan sastojak suvremene znanosti međunarodnoga prava. Jedan od glavnih sudskih sastojaka ove oblasti je i predmet Međunarodnoga suda iz 2012. u sporu između Njemačke i Italije (*Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy : Greece intervening), Judgment, I. C. J. Reports 2012, p. 99*). Valja se praviti razlika između suverenih (*jure imperii*) i nesuverenih akata (*jure gestionis*). Imunitet se države lako može dovesti u vezu i s pitanjem zaštite ljudskih prava – kakva je veza između primjene suverenog imuniteta u građanskim tužbama protiv stranih država i eventualnog kršenja ljudskih prava? Slijedi pojmovno određenje komercijalnih akata za odnosne potrebe, a nakon toga se autor bavi pitanjem mogu li se države pozivati na imunitet u predmetima spora između zaposlenika i strane države oko ugovora o radu gdje osoba u pitanju obavlja vladine funkcije. Nakon toga se analiziraju osobenosti tzv. personalnih imuniteta (imuniteta *ratione personae*), posebno kada ispred sebe imamo visoke državne zvaničnike. Uz obradu gubitka imuniteta, imunitet od izvršenja (sredstava ovrhe) je također tema koju Shaw obrađuje, budući da valja razlikovati imunitet od izvršenja i imunitet od sudbenosti (Shaw, 2021: 645). Drugi je dio 12. poglavlja posvećen *Diplomatskome pravu*. Shaw ovu veliku oblast podvodi pod imunitete od sudbenosti, dok se pitanje diplomatskog i konzularnog prava u nas vrlo često obrađuje kao zasebna metodološka cjelina. Ovo je područje nauke jedno od najstarijih dijelova međunarodnog prava. Otkad je državâ na našoj planeti, postoje i raznovrsne diplomatske aktivnosti s ciljem njihove suradnje i približavanja. Temelji ove grane prava leže u općem običajnom međunarodnom pravu, odnosno u dvije važne kodifikacijske konvencije: Bečkoj o diplomatskim odnosima iz 1961. te Bečkoj o konzularnim odnosima iz 1963. Tu su još dva međunarodna ugovora koja bi trebali navesti – Konvencija o specijalnim misijama (tzv. *ad hoc* diplomaciji) iz 1969. te Bečka konvencija o predstavljanju državâ u njihovim odnosima s međunarodnim organizacijama univerzalnoga karaktera iz 1975. U

ovoj se širokoj oblasti autor odlučio posebno analizirati nepovredivost prostorija diplomatske misije države slanja u državi prijema (državi primateljici/državi domaćina), nepovredivost diplomatske pošiljke/valize, diplomatske imunitete diplomatskoga agenta/predstavnika (osoblja diplomatske misije/predstavništva), kao i gubitak (podizanje) imuniteta od sudbenosti diplomatskoga agenta. Autor nas pred kraj poglavlja upućuje na konzularne privilegije i imunitete.

Kada država odgovara? – središnje pitanje međunarodnoga prava

Odgovornost država je jedno od glavnih tačaka ove znanosti. To je jedno od središnjih pitanja međunarodnoga prava. Njega autor prikazuje kroz 13. poglavlje, u kojem slijedi postavke i odredbe općeg običajnog prava u ovoj oblasti koje je artikulirano u Nacrtu Pravila o odgovornosti država za međunarodne protupravne čine iz 2001. Međunarodne konvencije u ovoj oblasti još uvijek nema. Analizira se priroda odgovornosti države, je li ona subjektivna ili objektivna, tj. što je sve potrebno dokazati da se jedna država oglasi odgovornom po međunarodnom pravu. Također, odgovornost država nije ni krivična ni građanska, već je i krivična i građanska, zapravo ona je međunarodna, budući da međunarodno pravo ima svoje zakonitosti, svoja načela i svoja pravila. Država će biti odgovorna ukoliko počinu međunarodno protupravno djelo, a ono je počinjeno kada je ona povrijedila neku svoju međunarodnu obavezu i ukoliko je takva povreda pripisiva državi kroz različite oblike atribucije. U obradi se izdvajaju neka posebna pitanja, poput *ultra vires* akata, državne kontrole nad snagama na području druge države (efektivna i sveukupna kontrola), unutrašnjih nemira, nasilja, pobuna i građanskih ratova. Nadalje nas autor uvodi u okolnosti koje isključuju protupravnost djela. Kada dolazi do pozivanja tj. invokacije države na međunarodnu odgovornost i kakve su posljedice međunarodnih protupravnih čina države važna su pitanja kojih se autor također dotiče. Reparacije, odnosno obaveza odgovorne države da ispravi štetu ili povredu i pravo povrijeđene države da zahtijeva reparacije predstavljaju suštinu obrade pitanja odgovornosti. U odnosu na svrhu i cilj, posebno se ističe odgovornost države za ozbiljne povrede imperativnih normi općeg međunarodnog prava. Diplomatska zaštita je relevantno pitanje u ovom poglavlju kao i iscrpljivanje domaćih pravnih lijekova prije izlaska na međunarodnu scenu i pokretanja međunarodnih postupaka. Tretman stranaca upotpunjuje drugi dio poglavlja sa svim povezanim institutima, poput zaštite strane imovine i investicija, u kojoj se fokus stavlja na eksproprijaciju imovine stranaca uz poštivanje uvjeta poput zadovoljenja javnoga interesa, zabrane diskriminacije i prava na kompenzaciju. U pogledu zaštite stranih ulaganja, autor opisuje posebne međunarodne ugovore koje nazivamo dvostranim investicijskim ugovorima (*bilateral investment treaties* - BIT). Najzad, posljednji naslov ove oblasti je potpuno novi dio koji je autor dodao ovom izdanju udžbenika *International Law*.

Naime, radi se o odgovornosti državâ za sajber aktivnosti. Ovo je potpuno nova oblast, tako da države tek trebaju odgovoriti na važna pravna pitanja iz ovoga dijela, pritom imajući u vidu činjenicu da praksa u ovom području jako brzo evolvirâ (Shaw, 2021: 738). Neka su se pitanja pojavila i u vrijeme pandemije COVID-19.

Umiranje životne sredine – ali, ipak, ka sveobuhvatnijoj zaštiti?

Poglavlje 14. obuhvata prikaz međunarodnog prava zaštite okoliša/životne sredine. Nakon uvodnoga dijela, analizira se odgovornost države u pogledu okoliša. Polazi se od temeljne obaveze države, a to je da se državni teritorij ne može koristiti kako bi se nanijela šteta drugoj državi. Predmet čija je odluka vjerovatno najcitiranija u ovoj oblasti i koji predstavlja osnovne postavke u svakoj raspravi je međunarodna arbitraža između Sjedinjenih Američkih Država i Kanade *Trail Smelter* iz prve polovine XX. stoljeća. Priroda ekološke štete je vrlo specifična. Sprječavanje prekogranične štete uslijed opasnih djelatnosti je također obrađena tema. Kod međunarodne suradnje državâ u oblasti zaštite okoliša relevantna su sljedeća načela: upotreba državnoga područja na odgovoran način, procjena utjecaja na okoliš (poznata je i Konvencija o procjeni utjecaja na okoliš preko državnih granica iz 1991., u nas znana kao Espoo konvencija (po finskome gradu Espoo u kojem je utvrđen konačni tekst ovoga ugovora)), načelo opreza, održivoga razvoja, načelo da zagađivač plaća. Slijedi posebna obrada materije u odnosu na prostore na Zemlji i oko nje, pa se otuda analiziraju onečišćenje atmosfere i klimatske promjene uz obradu najrelevantnijih međunarodnih instrumenata, zaštita svemira od zagađenja i štetnih djelatnosti, zaštita međunarodnih tokova (polazne pretpostavke u ovome dijelu donosi Konvencija o zaštiti i upotrebi prekograničnih vodenih tokova i međunarodnih jezera, usvojenoj u Helsinkiju 1992. u okviru UN ekonomske komisije za Europu (zasigurno poznatija po svome skraćenome nazivu: Helsinška konvencija o vodama)). U skupinu opasnih aktivnosti spadaju prvenstveno nuklearne djelatnosti državâ, u kojem dijelu autor ističe dvije konvencije koje su usvojene u okviru Međunarodne agencije za nuklearnu energiju (IAEA) odmah nakon nuklearne nesreće u ukrajinskome Chernobylu 1986.: Bečka konvencija o ranom obavještanju u slučaju nuklearne nesreće te Bečka konvencija o pomoći u slučaju nuklearne nesreće ili radiološke opasnosti. Posljednja lekcija ovoga poglavlja opisuje zagađenje morskoga okoliša, s naglaskom na zagađenje koje dolazi s brodova. Čini se da još dugo u ovoj oblasti nećemo imati kodifikacijski međunarodni ugovor koji će se odnositi na pitanje onečišćenja i odgovornosti u pogledu svih prostora. Ovo je oblast u kojoj postoji golemi broj međunarodnih dokumenata koji samo uvećavaju fragmentaciju međunarodnoga prava. Sve negativne osobenosti takve rascjepkanosti možda se u ovome području, koje je vjerovatno i najvažnije za

buduće generacije, ponajbolje osjeti.

Ugovori kao današnji najznačajniji izvori međunarodnih pravila ponašanja

Pravo međunarodnih ugovora pripada važnijim naslovima svakog udžbenika međunarodnoga prava, s tim da se Shaw odlučio za metodologiju da o ovoj tematici raspravlja u drugom dijelu knjige, a ne u okviru formalnih izvora međunarodnopravne znanosti. Razvoj ovoga područja počinje s počecima ljudske civilizacije, pa je stoga ono i jedno od najstarijih. Obično ćemo upravo u njima pronaći kodifikacijske instrumente, koji je ovdje oličen u Bečkoj konvenciji o pravu ugovora iz 1969. Nakon uvoda, autor kreće s opisivanjem zaključenja ugovora, rezervi na ugovore (što vrlo temeljito predočava čitatelju), njihovoga stupanja na snagu, primjene ugovora, ugovora i trećih država, dopuna i izmjena ugovora, njihovoga tumačenja (čemu jednako tako posvećuje pažnju, budući da vrlo lako može doći do spora između stranaka nekoga ugovora kada dođe do neslaganja u vezi s primjenom ili tumačenjem odredaba toga ugovora), ništavosti, prestanka i suspenzije primjene ugovora. U pogledu ništavosti, Shaw daje prikaz uzrokâ koji dovode do mogućnosti njegova poništenja, poput zablude, prevare, korupcije, prisile, suprotnosti *jus cogensu*. Ugovor može prestati njegovim odredbama, suglasnošću stranaka, njegovom povredom, kada postoji nemogućnost njegova (daljnje) izvršenja te fundamentalnom promjenom okolnosti. Na kraju poglavlja autor nas upućuje na „novu-staru“ Bečku konvenciju o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija koja je usvojena 1986. (koja još uvijek nije stupila na snagu), nakon što je UN Komisija za međunarodno pravo kompletirala Nacrt Pravila istoga naziva 1982. Odredbe ove konvencije usko slijede odredbe Bečke konvencije iz 1969 (Shaw, 2021: 831).

Šta naslijediti? Prava ili obaveze?

Naredno, 16. poglavlje donosi nam objedinjenu raspravu o sukcesiji (nasljeđivanju) države. I ovdje imamo metodološke razlike u odnosu na neke autore s naših prostora koji o sukcesiji raspravljaju u poglavlju o državama kao međunarodnopravnim subjektima, ili odmah nakon toga. Pitanja koja su povezana s kontinuitetom države i sukcesijom mogu, kako ističe Shaw, biti naročito teška. U ovome se dijelu pominje i primjer raspada jugoslavenske države i nastanka država sljednica na tom teritoriju, međunarodnopravni status Savezne Republike Jugoslavije u periodu od 1992. do 2000. koje godine je ova federalna država postala članicom UN-a, zatim primjeri poput Njemačke od 1945., Jemena,

Sovjetskoga saveza, a u ovom kontekstu i baltičkih država Estonije, Latvije i Litvanije. Slijedi rasprava o sukcesiji u vezi međunarodnih ugovora u kojoj autor iznosi svaki aspekt prakse, a posebno u vezi s odredbama Bečke konvencije o sukcesiji država u pogledu međunarodnih ugovora iz 1978 (stupila na snagu 1996). U odnosu na sukcesiju postoji i podjela međunarodnih ugovora, jer se svaki ugovor od države vjerovatno ne nasljeđuje na identičan način. Poseban akcent je napravljen u odnosu na međunarodne ugovore o ljudskim pravima i činjenicu da bi danas trebao postojati opći interes u cijeloj međunarodnoj zajednici da svaki ugovor iz takve skupine broji što više stranaka, čime bi mogla postojati bar teoretska pretpostavka o poboljšanju njihova izvršenja i poštivanja. Nakon toga nas autor upućuje na sukcesiju u pogledu drugih pitanja, koja su jednako važna za svakog pojedinca. U ovom se dijelu ističe prikaz članstva u međunarodnim organizacijama (kod sukcesije). Sukcesija imovine i dugova autoru je posebno zanimljiva budući da valja posebno raspraviti status državne imovine. U tom dijelu disolucija bivše jugoslavenske federacije ponovno se uzima kao primjer prakse države – a posebno višestrani Sporazum o pitanjima sukcesije koje su države sljednice Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije zaključile u Beču 2001 (stupio na snagu 2004). Kod svake se sukcesije diskutuje i o državnim arhivima i o eventualnom njihovom nasljeđivanju. Vrijedi istaknuti da je Bečka konvencija o sukcesiji država u pogledu državne imovine, arhiva i dugova prihvaćena 1983., no još uvijek nije stupila na snagu. Slijedi upućivanje na osnove (alociranih i nealociranih) javnih dugova, privatnih prava u kontekstu sukcesije, ali i o važnom pitanju državljanstva koje će se među prvima postaviti kod teritorijalnih promjena. U zadnjem se pitanju autor ponovno osvrće na primjer bivše Jugoslavije, ali i Čehoslovačke. Sukcesija država i pitanje odgovornosti postaje sve važnije u ubrzanoj dinamici razvoja međunarodnopravne nauke, o kojoj trenutno u praksi postoji mnogo proturječnosti i nejasnoća, naročito ako za svoje polazište imamo tvrdnju da država sljednica nije odgovorna za protupravne čine države prethodnice. Prema Shawu, na ovakav se način ova iznimno važna stvar postavlja vrlo uopćeno (Shaw, 2021: 876). Najzad, autor je za kraj, u kontekstu državnoga nasljeđivanja i procesa dekolonizacije, izdvojio opis primjera Hong Konga. Za Ujedinjeno Kraljevstvo bliska tema.

Umijeće rješavanja sporova

Rješavanje međunarodnih sporova mirnim sredstvima sljedeće je, 17. po redu poglavlje. Iako je međunarodno pravo vjerovatno oduvijek imalo za svoju osnovnu svrhu održavanje međunarodnoga mira i sigurnosti, ne trebamo zanemariti njegovu ulogu koju ono ima ili može imati u mirnome rješavanju svih sporova u vezi neke tačke prava ili činjenice, sukoba pravnih gledišta ili interesa između dvije međunarodne osobe (prisjetimo se kako je spor definirao Stalni sud međunarodne

pravde u predmetu *Mavrommatis Palestine Concessions* (Jurisdiction) 1924), naprimjer, u vezi s primjenom ili tumačenjem nekog međunarodnog ugovora, koji uvijek mogu nastati između bilo kojih međunarodnopravnih subjekata. Diplomatskim metodama rješavanja spora pripadaju izravni pregovori, pružanje dobrih usluga i medijacija (posredovanje). Prema Shawu, u šira diplomatska sredstva ulaze i istraga (komisije za istragu) kao i mirenje (koncilijacija). Dijelovi su ovo koji obiluju praksom država, tako da čitatelj na praktičnim primjerima može spoznati sličnosti i razlike između pojedinih sredstava, odnosno uvidjeti i nadasve bolje razumjeti njihove temeljne odlike uz dobre i ne tako dobre strane svakog nabrojanog sredstva koje se danas koristi. U pogledu međunarodnih institucija i rješavanja sporova, autor polazi od regionalnih organizacija, budući da su one vrlo često najpozvanije, čak i prije UN-a, da pokušaju riješiti međunarodni spor između država njihove regije, odnosno između njihovih članica, s obzirom da najbolje poznaju prilike, kretanja, interese i okolnosti „u svojoj kući“, ali i iz razloga jer su države iste regije ili subregije više okrenute i naslonjene jedne na druge i, vjerovatno, imaju više zajedničkih interesa, negoli geografski udaljene države. Tako se opisuju Afrička unija, Organizacija američkih država, Arapska liga, a za europsko tlo, navodi se uloga Organizacije Sjevernoatlantskoga sporazuma (NATO-a), OSCE-a, ali i Europska konvencija za mirno rješavanje sporova Vijeća Europe iz 1957. Naposljetku se u kratkim crtama pominje uloga i značaj specijaliziranih međunarodnih organizacija koje će detaljnije biti prikazane u posljednjem poglavlju knjige. Posebna se pažnja pridaje rješavanju međunarodnih ekonomskih sporova. Ističe se otuda Opći sporazum o carinama i trgovini (GATT), Svjetska trgovinska organizacija (WTO) i njen specifičan Mehanizam za rješavanje sporova (*Dispute Settlement Body*) koji je dostupan članovima ove međunarodne organizacije sa sjedištem u Ženevi, Sjevernoamerički sporazum o slobodnoj trgovini (NAFTA) zaključenoga 1992. između Sjedinjenih Američkih Država, Meksika i Kanade (međutim, s učinkom od 1. jula 2020. NAFTA je zamijenjena Američko-meksičko-kanadskim sporazumom), Svjetska banka (tj. Međunarodna banka za obnovu i razvoj i Međunarodna razvojna asocijacija) i njen vrlo karakterističan Panel, Međunarodni centar za rješavanje investicijskih sporova (ICSID) koji je formiran pod okriljem Svjetske banke. Sljedeću važnu kariku u ovom nabranjanju predstavlja Međunarodni arbitražni sud Međunarodne privredne komore (*International Chamber of Commerce – ICC – istu skraćenicu posjeduje i Međunarodni krivični sud*), zatim Komisija UN-a za međunarodno trgovačko pravo, Sveobuhvatni ekonomski i trgovinski sporazum (CETA) koji je zaključen između Europske unije i Kanade 2014., Iransko-američki tribunal za potraživanja (*Iran-United States Claims Tribunal*) koji je obrazovan 1981. sa sjedištem u Den Haagu, te, na kraju, UN Komisija za kompenzaciju (UNCC), koju je obrazovalo Vijeće sigurnosti UN-a kao njegovo pomoćno tijelo 1991. nakon iračke invazije i okupacije Kuvajta, i koja je okončala svoj višegodišnji

rad početkom 2022 (nakon skoro 31 godine djelovanja). U ovome poglavlju u pogledu obavezujućih metoda rješavanja međudržavnih sporova prikazana je arbitraža – njene osnovne karakteristike s primjerima iz prakse.

Kada Sud sudi i presuđuje

Sljedeće, 18. poglavlje upućuje na, još uvijek, najvažniju pravosudnu instituciju u međunarodnom pravu – Međunarodni sud u Den Haagu (*International Court of Justice*). Autor nam, nakon pisanja o njegovoj organizaciji, predočava pitanje zasnivanja nadležnosti ovoga Suda. Ova međunarodna pravosudna institucija rješava pravne sporove između država. U pogledu prve vrste postupka koji Sud vodi (parnica između država stranaka u sporu), autor nas upućuje na brojna pravila. Stavljen je poseban fokus na sve načine ili pravne osnove na kojima Sud može zasnovati svoju nadležnost. Ne mora se uvijek raditi o posebnom, dvostranom ugovoru (kompromisu) između strana u sporu koji se zaključuje nakon nastanka spora i kojim su njegove stranke suglasne da se spor iznese pred Sud na rješavanje. U posljednje vrijeme vrlo često imamo uglavljivanje tzv. kompromisornih klauzula u međunarodne ugovore koji stvaraju obaveznu nadležnost ovoga Suda u slučaju bilo kojeg budućeg spora oko tumačenja ili primjene ugovora između njegovih stranaka. Čl. 36(2) Statuta Suda, koji je sastavni dio Povelje UN-a, proširuje nadležnost Suda, uvodeći mogućnost donošenja od države opcione ili fakultativne klauzule. Najzad, kao četvrti način putem kojeg Sud zasniva svoju nadležnost u međudržavnim sporovima je i doktrina *forum prorogatum*. Autor nadalje raspravlja o primjenjivom pravu pred Sudom, dokazima i dokaznom postupku, privremenim mjerama (Ukrajina je 2022. tužila Rusku Federaciju pred Sudom te je istaknula i Zahtjev za donošenje privremenih mjera, kojemu je Sud udovoljio u Nalogu za određivanjem privremenih mjera koji ima pravno obavezujući karakter na strane u sporu; Sud je 1993. u dva navrata izrekao privremene mjere tadašnjoj Saveznoj Republici Jugoslaviji u predmetu *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43), spajanju postupaka, protuzahtjevima strana, intervenciji treće države u postupak, pravnim lijekovima (presuda Suda je konačna i obavezujuća, bez mogućnosti ulaganja žalbe), izvršenju sudskih odluka i, s ovim u vezi, ulozi Vijeća sigurnosti UN-a, zahtjevu za tumačenjem presude, zahtjevu za reviziju presude (autor uopće ne pominje Zahtjev Bosne i Hercegovine za reviziju Presude). Slijedi analiza postupka za donošenje savjetodavnoga mišljenja odnosno savjetodavne nadležnosti Međunarodnoga suda. Ova oblast dakako da ne bila potpuna bez kritičkoga osvrt na ulogu i značaj Suda. Posljednjih decenija je na sceni proliferacija sudova i tribunala, što se može dvojako sagledati. Iz perspektive jačanja međunarodnoga institucionalnoga

prava što vjerovatno doprinosi jačanju pravne sigurnosti, boljem poštivanju međunarodnopravnih normi, osvještavanju pojedinaca i njihovoga upoznavanja s pravnim mogućnostima na međunarodnoj pozornici. No, ovaj se fenomen može sagledati i iz ugla fragmentacije međunarodnoga prava, što doprinosi preklapajućim mehanizmima i nadležnostima, kada pretjerana regulacija djeluje kontraproduktivno i doprinosi stvaranju kontroliranoga nereda.

Da li je danas tako lako posegnuti za oružanom silom?

Međunarodno pravo i upotreba sile od država naslov je naredne znanstvene obrade. U 19. poglavlju autor nas uvodi u historijski pregled od „pravednoga rata“ sve do UN-a. Poseban se akcent stavlja na odredbe, ulogu i značaj Povelje UN-a. Kako se određuje sila u ovome kontekstu te što predstavlja sintagma „protiv teritorijalnoga integriteta ili političke neovisnosti bilo koje države“? Nadalje se, istina u kratkim crtama, opisuju retorizija i represalije, dok se pravo na samoodbranu, s druge strane, vrlo temeljito analizira. Suvremene debate o ovom prirodnom (inherentnom) pravu ne mogu bez osvrta na relativno novije koncepte u pravu upotrebe sile, kao što su, primjera radi, preventivni udar (napad) (*pre-emptive strike/attack*) i preuranjena samoodbrana (*anticipatory self-defence*). Prikazuje se teroristički napad na Sjedinjene Američke Države 2001. i sve ono što je uslijedilo nakon toga. U ovome se dijelu posebno izdvaja prikaz zaštite vlastitih državljana u inozemstvu. Rasprava o kolektivnoj samoodbrani vjerovatno je autoru poslužila kao svojevrsni uvod u bavljenje pojmom intervencije, unutar kojega se obrađuje intervencija u unutrašnji oružani sukob (građanski rat), a u okviru nje i pomoć vladinim snagama te pomoć pobunjenicima koji se uglavnom bore protiv regularnih oružanih snaga za prevlast u nekoj državi. Danas se sve češće piše o humanitarnoj intervenciji kao posebnom obliku vojne intervencije, koja se uobičajeno provodi iz opravdanih razloga. U pogledu prakse, čini se da se naglasak stavlja na kosovsku krizu iz 1999. kada je NATO provodio zračne napade na državno područje Savezne Republike Jugoslavije te na recentniju sirijsku krizu i činjenja međunarodnih zločina protiv civilnoga stanovništva. Slijedi obrada terorizma iz međunarodnopravnoga rakursa. Autor završava ovo vrlo zanimljivo poglavlje inoviranim građom u ovome izdanju udžbenika, a to je kritički osvrt na sajber ratovanje (*cyber warfare*) i njegovoga međunarodnopravnoga uređenja (naprimjer, *Tallinn Manual 2.0*). Ovdje se ovakav vid ratovanja opisuje iz perspektive upotrebe sile (*jus ad bellum*), dok će drugi dio ove materije koja postaje sve aktuelnija kao novi oblik vođenja neprijateljstava biti utkan u naredno poglavlje.

Da li iko poštuje pravo u ratu?

Međunarodno humanitarno pravo ili pravo oružanih sukoba predstavlja decenijama unazad zasebnu skupinu međunarodnopravnih propisa koja se na međunarodnopravnim katedrama izučava kao odvojen predmet. Radi se o pravilima ratovanja, tj. o pravu koje se primjenjuje isključivo u vrijeme nemeđunarodnog i međunarodnog oružanog sukoba. U mirnom su razdoblju norme ove grane prava doslovno zaleđene. Nakon kratkog historijskog uvoda, autor nas upućuje na opseg zaštite, pa su tako obuhvaćeni ranjenici, bolesnici, ratni zarobljenici, zaštita civila. Okupacija i prava i obaveze civilnoga stanovništva pod okupatorom posebno se razrađuju. Uvijek je interesantan odnos međunarodnog humanitarnog prava i međunarodnog prava ljudskih prava – koje su to sličnosti, a koje razlike između ova dva područja. Nakon obrade zaštićenih osoba u vrijeme oružanoga sukoba, autor prelazi na pojam vođenja neprijateljstava. Postoji tradicionalna podjela oružanih sukoba na međunarodne (nekoliko vrsta) i nemeđunarodne, dok se ovi potonji obrađuju u zasebnoj lekciji. Kako postoji dualna podjela oružanih sukoba, po istoj se matrici dijele i pravila koja se primjenjuju u uvjetima međunarodnih (naprimjer, sve četiri Ženevske konvencije iz 1949. i Dopunski protokol I iz 1977) i za vrijeme nemeđunarodnih oružanih sukoba (zajednički čl. 3. sve četiri Ženevske konvencije i Dopunski protokol II iz 1977). Nekada je doista nejasno i čini se nesvrshodno zašto još uvijek u XXI. stoljeću postoji ovakva distinkcija regula. Slijedi ponovno novelirani dio knjige, u kojoj se na ovome mjestu prikazuje sajber ratovanje iz perspektive vođenja neprijateljstava (*jus in bello*). S crticama o primjeni humanitarnoga prava u praksi autor je kompletirao znanstvenu i stručnu obradu ove materije, koja, kao i neke ranije, predstavlja jednu od starijih grana međunarodnog prava. Nepoštivanje ovih normi vrlo lako nas može dovesti do korpusa pravila međunarodnog krivičnog prava.

Ujedinjene nacije – svjetski (ne)sinhronizirani orkestar za kontrolirani haos?

U preposljednjem poglavlju devetoga izdanja udžbenika *International Law*, govori se o UN-u – najvažnijoj međunarodnoj organizaciji suvremenoga doba. Ova je Organizacija institucionalno i strukturalno tako razvijena da se još odavno koristi izraz „sistem Ujedinjenih nacija“. UN ima i svoj sistem pravila za koji se kaže da predstavlja pravo UN-a. Slijedi obrada glavnih organa Organizacije, poput Vijeća sigurnosti, Opće skupštine, Ekonomskog i socijalnog vijeća (ECOSOC), Sekretarijata UN-a na čelu s Generalnim sekretarom, Starateljskoga vijeća, koje bi se u dogledno vrijeme, s dopunom i izmjenama Povelje UN-a, trebalo izbaciti, budući da je nakon što je posljednje starateljsko područje na planeti, Palau, steklo neovisnost 1. oktobra 1994., Vijeće suspendiralo svoj rad 1. novembra iste godine

(Shaw, 2021: 1079). Autor je u ovome poglavlju zapravo objedinio dva područja koja se na našim prostorima izučavaju odvojeno. Najprije se nakon država izučava međunarodnopravni subjektivitet međunarodnih organizacija, dok se kasnije, u okviru mirnog rješavanja međunarodnih sporova, izučava njihovo rješavanje u krilu UN-a. Takav pristup ovdje nije primjenjen, već se uloga UN-a, i kao organizacije, i u kontekstu rješavanja sporova, analizira zajedno. Unutar sekcije mirnog rješavanja sporova, nakon kraćeg osvrta na Ligu naroda, prelazi se na analizu sistema UN-a. Posebno se analizira uloga i rad Vijeća sigurnosti, Opće skupštine i Generalnoga sekretara. Pažnja se posvećuje mirovnim i promatračkim misijama, koje su se počele obrazovati u prvim godinama djelovanja UN-a temeljem impliciranih ovlaštenja ove međunarodne organizacije. Mirovne su misije UN-a prolazile kroz različite faze svoga razvoja, tako da danas možemo govoriti o njihovih nekoliko generacija. Vrlo su često takve misije doživljavale neuspjeh ili potpuni krah na terenu, kako zbog nejasnoga mandata pojedinih misija, tako i zbog nedostatka volje i spremnosti na poduzimanje konkretnijih akcija u vrijeme dok traje oružani sukob i dok se u toku neprijateljstava čine najteži međunarodni zločini. Primjere takvih neuspjeha nalazimo u Somaliji (1992), Bosni i Hercegovini (1992-1995), Ruandi (1994). Posljednji dio ovoga poglavlja odnosi se na prikaz kolektivnoga sistema sigurnosti koji je svojstven i karakterističan za UN. Obrađuje se Vijeće sigurnosti i njegova ovlaštenja. Mjere temeljem Glave VII Povelje UN-a dijele se na one koje ne uključuju upotrebu sile (čl. 41. Povelje UN-a) i one koje predstavljaju korištenje sile protiv države kršiteljice međunarodnoga prava onda kada je nužno ponovno osigurati narušeni međunarodni mir i sigurnost takvim sredstvima. U prvu skupinu spadaju najrazličitije mjere – od političkih, diplomatskih do ekonomskih sankcija. U posljednje se vrijeme, nekako od početka XXI. stoljeća, počinju upotrebljavati tzv. ciljane (pametne) sankcije, koje su isključivo usmjerene protiv pojedinaca koji su najviše odgovorni za povredu međunarodnopravnih normi. Jedan od uglova njihova promatranja predstavlja potreba poštivanja ljudskih prava. U kontekstu mjera upotrebe sile, danas se piše o impliciranom i naknadnom (nakon što je sila upotrijebljena protiv države) ovlaštenju. No, nisu li to na sceni tihe preinake Povelje UN-a i načina na koji Vijeće sigurnosti može dozvoliti upotrebu sile? Autor s ovim u vezi piše o iračkome primjeru iz 2003. Pronalazimo još jedan relativno novi institut u ovom području – radi se o konceptu „odgovornosti za zaštitu“ (*Responsibility to Protect – R2P*) koji se dovodi u vezi s humanitarnom intervencijom od UN-a. U ovome se dijelu temeljitije obrađuju primjeri bivše Jugoslavije i međunarodnih oružanih sukoba na tome području, Somalije, Demokratske Republike Kongo i Sudana. Zanimljiv je odnos Vijeća sigurnosti i Međunarodnoga suda u pogledu upotrebe sile – odnos je to, rječnikom državnoga prava, izvršne i sudske vlasti unutar UN-a. U odnosu na prethodno, kratka je analiza predmeta Međunarodnoga suda *Armed Activities on the Territory of the*

Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda) (Judgment, I.C.J. Reports 2005, p. 168) neizostavna. Valjalo bi istaknuti i drugu presudu (reparacije) u istome predmetu od 9. februara 2022 (koja nije navedena u knjizi) u kojoj je Međunarodni sud naložio Ugandi da svome susjedu isplati 325 miliona USD na ime obeštećenja zbog odgovornosti ove države u vezi s brutalnim sukobom koji je trajao između 1998. i 2003. Pred kraj slijedi opis uloge Opće skupštine u kolektivnom sistemu sigurnosti u kojoj se prikazuju odlike, opet neizostavno, Rezolucije Ujedinjeni za mir (*Uniting for Peace*) koju je Opća skupština usvojila 1950. Diskusijom o odnosu UN-a i regionalnih međunarodnih organizacija, sporazuma i agencija zatvara se predmetno poglavlje.

Međunarodne organizacije kao neodgovorne međunarodnopravne osobe?

Posljednje, 22. poglavlje, posvećeno je međunarodnim (među) vladinim organizacijama i njihovim osobenostima, kao relativno novijim međunarodnopravnim subjektima koji su se počeli javljati u drugoj polovini XIX. stoljeća. Nakon uvodnoga dijela, težište se stavlja na neke pravne aspekte međunarodnih organizacija, poput međunarodnopravne osobnosti, konstitutivnih instrumenata (elemenata) koja su uglavnom zajednička za sve organizacije, ovlaštenja međunarodnih organizacija, primjenjivoga prava, njihove međunarodnopravne odgovornosti, privilegija i imuniteta, povlačenja (istupa) članova iz međunarodne organizacije (što se uređuje unutrašnjim pravom organizacije), raspada neke organizacije i pravnim posljedicama takvoga čina te sukcesije koja između međunarodnih organizacija nastupa kada se funkcije i (uobičajeno) prava i obaveze prenesu s jedne na drugu organizaciju (Shaw, 2021: 1175-1176). Međunarodna odgovornost međunarodnih organizacija artikulirana je u Nacrtu Pravila o odgovornosti međunarodnih organizacija (za međunarodne protupravne čine) 2011., čije su odredbe uglavnom identične onima iz Nacrta Pravila o odgovornosti država iz 2001. Postoji mogućnost da međunarodna organizacija za isto djelo bude odgovorna zajedno sa svojim državama članicama, koje su svojom voljom odlučile ustanoviti jednog novog subjekta u međunarodnome poretku, što predstavlja svojevrsni dualitet međunarodne odgovornosti. No, biće ovo teško ostvarivo u praksi, budući da je odnos između članica i organizacije veoma kompleksan. Zapravo, sasvim je prirodno da pravni subjekt bude odgovoran za povrede međunarodnih obaveza. Međutim, nije prirodno da međunarodna organizacija ima apsolutni imunitet od sudbenosti, kao što su UN to sebi priskrbile Konvencijom o privilegijama i imunitetima 1946., a specijalizirane međunarodne organizacije (specijalizirane ustanove) Konvencijom iz 1947.

Ja sam građanin svijeta... (Erazmo Roterdamski)

Pravo je izraz društvenih odnosa jednoga vremena, jednako tako kao što je i međunarodno pravo refleksija vanjskih politika država i njihovih partikularnih interesa. Stoga međunarodno pravo ne trebamo idealizirati. Pravo je instrument i kao takav ne može ići izvan svojih prirodnih ograničenja – međunarodno pravo neće smanjiti siromaštvo ili izbrisati bolest, ono neće izravno povećati naša finansijska primanja, ono neće kao takvo omogućiti pristup pitkoj vodi ili obrazovanju. Međunarodno se pravo može koristiti da bi se sporazumi država da rade na ovim ciljevima izvršavali u dobroj vjeri i da, u konačnici, u praksi ostvare neki učinak – no, više od toga, ono ne može učiniti (Lowe, 2015: 123). Održivi mir u međunarodnoj zajednici znači odsustvo oružanih sukoba i sporova koji ugrožavaju međunarodni mir i sigurnost, koji se oslanja na međuovisnost tri elementa: mirnog rješavanja međunarodnih sporova, zabranu prijetnje ili upotrebe sile što se osigurava u međunarodnom sistemu bezbjednosti, proces razoružanja (Tanaka, 2018: 382). Međutim, čini se da do razoružanja, posebno nuklearnoga, neće uskoro doći, što otuda znači da je jedan od stubova održivoga mira narušen. Istovremeno, svi uvjeti za efikasno funkcioniranje kolektivnog sistema sigurnosti nisu ispunjeni, što nas vodi zaključku da neučinkovitost toga sistema i pretežito spor ili nikakav proces razoružanja slabe mirno rješavanje međunarodnih sporova (*Ibid*, 392-393). Zapravo, upotreba sile u određenim sporovima može rezultirati uništenjem civilizacije (Merrills, 2017: 328). Čak i bez vojnih nuklearnih programa, svjesni smo razornosti modernoga ratovanja. Štaviše, vjerovati da će doći vrijeme kada će se svi međunarodni sporovi rješavati mirnim putem je možda skopčano s odsustvom realnosti (*Ibid*, 329) – no, to nije dovoljan razlog da ne radimo na poboljšanju sigurnosti i uvjeta života za sve građane/ke planete Zemlje, koja je, nažalost, sve manje plava i zelena.

Unatoč tim za sve nas nepovoljnim okolnostima, ovaj udžbenik namijenjen je novim naraštajima pravnika, da im posluži kao osnova za stjecanje znanja iz međunarodnoga prava, koje je toliko potrebno posebno svim državama u tranziciji – kada stasaju, možda će oni izmijeniti današnje nepovoljne prilike (Degan, 2006: VIII). Poznavanje osnovnih načela međunarodnoga prava je nužnost i potreba današnjega čovjeka. Takva znanja u digitalnoj eri ubrzano postaju dijelom opće kulture. Naučno štivo Malcolma N. Shawa pruža analizu fundamentalnih aspekata međunarodnopravne znanosti, predstavlja osnov za svako novo istraživanje, diskusiju i pisanje u ovoj raznolikoj oblasti, predstavlja jedan od najcjelovitijih prikaza ove pravne grane, čiji je tekst jasan, precizan, jezgrovit, dubok, relevantan i referentan, kroz koji nas autor vješto provodi kreativno nas „bacajući“ s instituta na institut, od jedne do druge ustanove, potkrtjepljujući svoje tvrdnje najširoim (i najrecentnijom) praksom međunarodnih sudskih i arbitražnih tijela te domaćih sudova, istovremeno pozivajući se na međunarodne ugovore i druge akte, ali i

na druge pravne pisce i njihova djela (uz preporuke za daljnje čitanje na kraju svakog od 22 poglavlja u ovom djelu). Sve su ovo mnogoliki faktori koji čine da ispred sebe imamo jednog od najcjenjenijih stručnjaka međunarodnoga javnoga prava suvremenoga doba. Stoga smatram da su svi gornji opisi i tvrdnje više nego dobri razlozi zašto najnovije izdanje *International Law* Malcolma N. Shawa vrijedi preporučiti studentima, znanstvenicima i praktičarima.